

«ՍԵՎԱՆԻ Խ. ԱԲՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑ»

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑ
2022Թ.

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ

ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱ՝ ՆՈՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ

ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՐԿԱ՝ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԵՂԻՆԱԿ՝ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ ՎԱՐԴԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ՝ «ԾՈՎԱԳՅՈՒՂԻ

ՄՈՒՐԱՑԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ ԴՊՐՈՑ» ՊՈԱԿ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն.....	
..3	
ԳԼՈՒԽ 1.Միջազգային հարաբերությունները Նապոլեոնյան պատերազմների դարաշրջանում.....	
..4	
1.1.Միջազգային հարաբերությունների Վիեննայի համակարգը.....7	
1.2.Նոր ժամանակների միջազգային հարաբերություններ.....	
14	
Եզրակացություն.....	
23	
Օգտագործված գրականության ցանկ.....	24

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը: Միջազգային հարաբերությունների զարգացումը արտաքին քաղաքականության գործնական իրագործումն է՝ որը շատ մեծ կախում ունի միջազգային ըներություններից և կազմակերպություններից: Միջազգային կազմակերպությունները միջկառավարական և ոչ կառավարական բնույթի մշտական միություններ են, որոնք ստեղծվում են միջազգային պայմանագրերի շնորհիվ, որպեսզի հեշտացնեն միջազգային խնդիրների լուծումը: Հնարավորինս ավելի արագ սկսեցին բացվել միջազգային կազմակերպություններ Երկրորդ Համաշխարհային պատերազմից հետո:

Աշխատանքի նպատակը: Աշխատանքի նպատակն է ուսումնասիրել և ներկայացնել նոր ժամանակների միջազգային հարաբերությունները:

Աշխատանքի մեթոդական և տեղեկատվական հիմքերը: Աշխատանքում առաջադրված խնդիրների լուծման մեթոդական հիմք են ծառայել մի շարք հեղինակների կողմից իրականացված հետազոտությունները, հրապարակված գիտական աշխատությունները և դրանցում ներկայացված տեսակետները:

Աշխատանքի կառուցվածքը և ծավալը: Աշխատանքը կազմված է ներածությունից, մեկ գլխից, երկու ենթավերնագրից, եզրակացություններից և օգտագործված գրականության ցանկից:

ՆՈՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ 1. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՆԱՊՈԼԵՈՆՅԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐԻ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆՈՒՄ

Նապոլեոն Բոնապարտը մի փոքր խաղաղ հանգստություն օգտագործեց երկրի ներսում իր իշխանությունն ամրապնդելու համար: 1804 թվականին նա իրեն հռչակեց «Ֆրանսիայի կայսր»: Ֆրանսիան իրականացրեց լայնածավալ քարեփոխումներ՝ ուղղված երկրի արդիականացմանը և միաժամանակ կենտրոնական իշխանության ամրապնդմանը¹: Բոնապարտը նաև քայլեր ձեռնարկեց Ամերիկայում ֆրանսիական գաղութային կայսրությունը վերականգնելու համար: 1800 թվականին վերջ դրվեց ԱՄՆ-ի հետ ծովում չհայտարարված պատերազմին (Մորֆոնտենի պայմանագիր), և Իսպանիայի հետ ստորագրվեց համաձայնագիր՝ Լուիզիանայի վերադարձը Ֆրանսիային՝ Տոսկանայի դքսության (Էտրուրիայի թագավորություն) դիմաց: Նախատեսվում էր նաև ֆրանսիսպանական համատեղ պատերազմ Պորտուգալիայի դեմ, որի նպատակն էր ընդլայնել ֆրանսիական գաղութային ունեցվածքը Բրազիլիայի հաշվին: Ի վերջո, ռազմական արշավախումբ ուղարկվեց Հաիթի, որը նախատեսված էր ֆրանսիական տիրապետության տակ գտնվող ապստամբ կղզին վերադարձնելու համար: Այս բոլոր միջոցները, ի թիվս այլ բաների, վկայում էին Նապոլեոնի լուրջ մտադրությունների մասին՝ մարտահրավեր նետելու բրիտանական արդյունաբերական և առևտրային հեգեմոնիային: Մեծ Բրիտանիայի հետ պատերազմի վերսկսման հեռանկարը, սակայն, ստիպեց Նապոլեոնին հրաժարվել իր «ամերիկյան նախագծից», որի արտացոլումն էր 1803 թվականին ֆրանսիական Լուիզիանայի վաճառքը Միացյալ Նահանգներին:

Եվրոպայում շարունակվեց Ֆրանսիայի ազդեցության գոտին ընդլայնելու քաղաքականությունը, ընդարձակման առարկան առաջին հերթին գերմանական մեկիքություններն էին: 1803 թվականին ֆրանսիական դիվանագիտության նախաձեռնությամբ գերմանական ազգի Սրբազան Հռոմեական կայսրությունում

---

¹ Международные отношения в эпоху Наполеоновских войн.

իրականացվեց միջնորդություն, որի շրջանակներում լուծարվեցին մի քանի հարյուր փոքր պետական կազմավորումներ և ազատ քաղաքներ: Նրանց տարածքները գնացին ավելի մեծ հարևաններին, որոնց հավատարմությունը Նապոլեոնն այդպիսով ձգտում էր ձեռք բերել: Ֆրանսիական քաղաքականության նպատակն էր գերիշխել Կենտրոնական Եվրոպայում՝ թուլացնելով Ավստրիայի և Պրուսիայի ազդեցությունը միջին և փոքր գերմանական պետությունների վրա: Նշենք, որ Գերմանիայում սահմանների վերաբաշխումը տեղի ունեցավ Ռուսաստանի հետ համաձայնությամբ, որը ձգտում էր այստեղ պահպանել իր ազդեցությունը և թույլ չտալ ֆրանսիական լիակատար գերիշխանության հաստատումը: Ֆրանսիական էքսպանսիան շարունակվեց այլ ուղղություններով²:

Բնականաբար, նման քաղաքականությունը լուրջ դժգոհություն առաջացրեց եվրոպական մայրաքաղաքներում: Արդեն 1803 թվականի մարտին անգլո-ֆրանսիական պատերազմը վերսկսվեց՝ կողմերի կողմից Ամիենի խաղաղության պայմանները չկատարելու պատճառով: Նախաձեռնությունը պատկանում էր բրիտանացիներին, որոնք առաջինն էին, որ ծովում հարվածներ հասցրին Ֆրանսիայի, Իսպանիայի և Բատավիայի Հանրապետության ունեցվածքին և առևտրային նավերին: Ի պատասխան՝ ֆրանսիական

² Международные отношения в эпоху Наполеоновских войн.

գորքերը գրավեցին Հանովերը, սակայն այլ վնաս չկարողացան կղզու թշնամուն պատճառել: Հասկանալով դա՝ Նապոլեոնը ձեռնամուխ եղավ Բուլոն-այուր-Մեր քաղաքում ռազմական ճամբար կազմակերպելուն՝ Բրիտանական կղզիներում վայրէջքի վտանգ ստեղծելու համար: Մինչդեռ բրիտանական դիվանագիտությունը ակտիվորեն աշխատում էր հակաֆրանսիական նոր դաշինք ստեղծելու ուղղությամբ:

1.1. Միջազգային հարաբերությունների Վիեննայի համակարգը

Միջազգային հարաբերությունների Վիեննայի համակարգը կամ այսպես կոչված **Եվրոպական համերգի (կոնցերտի) համակարգը** միջազգային հարաբերությունների մի համակարգ է, որը ձևավորվել է Նապոլեոնյան պատերազմներից հետո: *Միջազգային հարաբերությունների Վիեննայի համակարգը* իրավական-օրենսդրական ամրագրում է ստացել 1814-1815 թվականների Վիեննայի վեհաժողովից (Վիեննայի կոնգրես) հետո³:

Վիեննայի համաժողովով սկսված «Եվրոպական համերգը» ժամանակի ընթացքում իր արդյունավետությունը կորցրեց և, փաստացի, ավարտվեց ազգայնականության աճի,

³ А.В. Ревякин, История международных отношений в новое время, М., 2004, էջ՝ 87:

1848 թվականի հեղափոխությունների, Ղրիմի պատերազմի, Պրուսիայի գլխավորությամբ Գերմանիայի միավորման, դրան հասնելու ճանապարհին՝ Ավստրիայի, Դանիայի, Ֆրանսիայի ջախջախման, այնուհետև՝ Իտալիայի Ռիսորջիմենտոյի, այսինքն՝ իտալական երկրամասերի՝ մեկ միասնական ազգային անկախ իտալական պետության մեջ միավորման, ինչպես նաև՝ Արևելյան Հարցի, նրա բաղկացուցիչ մասը դարձած Հայկական հարցի և բազում այլ գործոնների ազդեցությամբ:

Սակայն Վիեննայի համաժողովում հիմնադրված Միջազգային հարաբերությունների Վիեննական համակարգը իր գոյությունը շարունակեց մինչև 1914 թվականին պայթած Առաջին համաշխարհային պատերազմը:

Եվրոպական համերգը գրված կանոններ կամ մշտական մարմիններ չունեն, սակայն ճգնաժամերի ժամանակ մասնակից պետություններից յուրաքանչյուրը կարող էր առաջարկել անցկացնելու համաժողով տվյալ հիմնախնդրի լուծման համար: Մասնավորապես կայացել են Եվրոպական համերգի մասնակից մեծ տերությունների հետևյալ հանդիպումները. Էքս-լա-Շապել (Aix-la-Chapelle), 1818 թ., Կարլսբադ (Carlsbad), 1819, Տրոպպաու (Troppau), 1820, Լայբախ (Laibach), 1821, Վերոնա (Verona), 1822, Լոնդոն (London), 1832 և Բեռլին (Berlin), 1878: Դրանցից հատկապես վերջինը՝ Բեռլինի վեհաժողովը խիստ բացասական ազդեցություն ունեցավ Հայկական հարցի վրա⁴:

Վիեննայի վեհաժողովում, որն այդպես է կոչվել Ավստրիայի մայրաքաղաքի անունով, որտեղ անցկացվում էր այդ միջազգային կարևոր միջոցառումը, նախագահում էր Ավստրիական կայսրության արտաքին գործերի նախարար և փաստացի այդ տերության կառավարության ղեկավար, հետագայում՝ կանցլեր, իշխան Կլեմենս Վենցել Լոտար Մետեռնիխը: Մասնակցում էին բոլոր եվրոպական պետությունների ներկայացուցիչները, բացառությամբ Օսմանյան կայսրության:

Վիեննայի համակարգի շրջանակներում առաջին անգամ ձևակերպվել է մեծ տերություններ հասկացություն (այն ժամանակ այդպիսի տերություններ էին առաջին

---

⁴ А.В. Ревякин, История меьдународных отнашений в новое время, М., 2004, էջ՝ 88:

հերթին Մեծ Բրիտանիան, Ավստրիան, Ռուսաստանը, նրանցից հետո՝ Պրուսիան, իսկ ապա՝ նաև թեպետ պարտված, սակայն դեռևս հզոր Ֆրանսիան):

Վիեննայի համակարգի շրջանակներում վերջնականապես ձևավորվել է բազմակողմանի դիվանագիտությունը:

Շատ հետազոտողներ, այդ թվում պատմաբաններ, ռազմական պատմաբաններ, քաղաքագետներ, ռազմական քաղաքագետներ, միջազգային իրավունքի մասնագետներ, ռազմական իրավունքի մասնագետներ, Վիեննայի համակարգը համարում են հավաքական անվտանգության առաջին օրինակը, ինչը ակտուալ էր ավելի քան 35 տարի շարունակ՝ մինչև Ղրիմի պատերազմի սկսվելը:

Բացի այդ, Վիեննայի համակարգի շրջանակներում համակարգվել և միասնականացվել են դիվանագիտական աստիճանները (1. դեսպան, 2. դեսպանորդ, 3. գործերի հավատարմատար) և չորս տեսակի հյուպատոսական հաստատություններ: Հենց Վիեննայի համակարգի շրջանակներում են սահմանվել դիվանագիտական իմունիտետը և դիվանագիտական վալիզան:

Վիեննայի վեհաժողովը հանգուցային դեր խաղաց առաջատար եվրոպական պետությունների միջև հարաբերությունների կայուն պարադիգմայի ձևավորման մեջ: Սկսվեց «Եվրոպական համերգի» դարաշրջանը, այսինքն՝ Եվրոպայում ստեղծվել էր այդ աշխարհամասի պետությունների միջև բալանս՝ հավասարակշռություն: Եվրոպական համերգը հիմնված էր մեծ պետությունների ընդհանուր համաձայնության, մի տեսակ կոնսենսուսի վրա: Այդ պետություններն էին՝ Մեծ Բրիտանիան, Ավստրիան, Ֆրանսիան,

Ռուսաստանը, Պրուսիան: Այս հինգ մեծ տերությունների միջև հարաբերությունների յուրաքանչյուր սրում կարող էր հանգեցնել միջազգային համակարգի կործանման:

Ի տարբերություն Միջազգային հարաբերությունների Վեստֆալյան համակարգի՝ Վիեննայի համակարգի բաղադրատարրեր էին հանդիսանում ո՛չ միայն պետությունները, այլև՝ պետությունների դաշնախմբերը՝ պետությունների կոալիցիաները:

Եվրոպական համերգի հիմքերից մեկը դարձավ ուժերի հավասարակշռության պահպանման սկզբունքը: Դրա համար պատասխանատվությունը ստանձնել էին մեծ տերությունները: Այդ պատասխանատվությունը կենսագործվում էր մեծ քանակությամբ միջազգային համաժողովների՝ կոնֆերանսների անցկացմամբ՝ նպատակ ունենալով կարգավորելու ծագած այն հիմնախնդիրները, որոնք սպառնալիք էին խաղաղությանը: Նման համաժողովների շարքում կարևոր նշանակություն ունեին 1856 թվականի Փարիզի վեհաժողովը, 1871 թվականի Լոնդոնի համաժողովը, 1878 թվականի Բեռլինի համաժողովը⁵:

Ուժերի հավասարակշռության սահմաններում պետությունները կարող էին փոփոխել իրենց դաշնակիցների կազմը՝ նպատակ ունենալով ապահովելու իրենց սեփական ազգային շահերը, սակայն չխախտելով դաշինքների ընդհանուր կառուցվածքը և միջազգային հարաբերությունների բնույթը:

Եվրոպական համերգը, շարունակելով մնալ մեծ տերությունների գերիշխանության, այսինքն՝ հեգեմոնիայի ձև, առաջին անգամ արդյունավետորեն սահմանափակեց նույն այդ մեծ տերությունների գործողությունների ազատությունը միջազգային ասպարեզում:

Թեպետ բռնակցումը, այսինքն՝ անեքսիան և ռազմատուգանքները, այսինքն՝ կոնտրիբուցիաները շարունակում էին մնալ միջազգային գործունեության ձևերի շարքում, սակայն մեծ տերություններն այլևս որպես իրական նպատակ չէին դիտարկում այս կամ այն մեծ տերության մասնատումը կամ վերացումը: Գուցե հենց դա էլ ավելի քան մեկ դար փրկեց Օսմանյան կայսրությանը լիակատար մասնատումից և վերջնական վերացումից:

---

⁵ Г. Никольсон, Дипломатическое искусство, М., 1962, էջ՝ 104:

Վիեննայի համակարգի գոյության օրոք քաղաքական հավասարակշռություն հասկացությունն առավել լայն մեկնաբանություն ստացավ: Շնորհիվ Վիեննայի համակարգի հաստատած ուժերի հավասարակշռության՝ Եվրոպայում պատերազմները և ռազմական բախումները ժամանակավորապես գրեթե դադարեցին, բացառյալ որոշ փոքրները:

Վիեննայի համակարգը նպատակ ուներ ամրապնդելու Նապոլեոնյան պատերազմների վերջնարդյունքում հաստատված ուժերի հարաբերակցությունը, ամրագրելու ազգային պետությունների սահմանները: Օգտվելով Վիեննայի համակարգից, և Ֆրանսիայի պարտությունից, իր ագրեսիվ արտաքին քաղաքականությամբ աչքի ընկնող Ռուսական կայսրությունը վերջնականապես իրեն կցեց Ֆինլանդիան՝ Ֆինլանդիայի Մեծ Իշխանությունը, Բեսարաբիան, այսինքն՝ Օսմանյան կայսրությունից նախկինում կախյալ Մոլդովայի իշխանության արևելյան մասը, որը գտնվում է Պրուսիա և Դնեստր գետերի միջև, ինչպես նաև դեպի առաջ տարավ իր արևմտյան սահմանները՝ ի հաշիվ Լեհաստանի, որը մինչ այդ երեք անգամ բաժանման էր ենթարկվել Ռուսաստանի, Պրուսիայի, Ավստրիայի կողմից (Ռեչ Պոսպոլիտայայի բաժանումները), սակայն հետագայում հաղթական նապոլեոնյան Ֆրանսիայից ստացել էր կիսաանկախ պետության կարգավիճակ, վերածվելով Վարշավայի դքսության: Այժմ Ռուսաստանը դարձյալ Պրուսիայի և Ավստրիայի հետ երեք մասի բաժանեց իր սլավոնական քույր երկիր Լեհաստանը՝ ստանալով Լեհաստանի կենտրոնական և արևելյան մասերը՝ Վարշավա մայրաքաղաքով, ռուսական կայսերական տիտղոսաշարին ավելացնելով Լեհաստանի թագավոր տիտղոսը⁶:

Վիեննայի համակարգը արձանագրեց Եվրոպայի նոր քաղաքական-աշխարհագրական քարտեզը, աշխարհաքաղաքական ուժերի նոր հարաբերակցությունը:

Այդ համակարգի հիմքում դրվել էր գաղութային կայսրությունների սահմաններում աշխարհագրական տարածքների վերահսկողության կայսերական սկզբունքը:

---

⁶ Г. Никольсон, Дипломатическое искусство, М., 1962, էջ՝ 105:

Վիեննայի համակարգի օրոք վերջնականապես ձևավորվեցին կայսրությունները՝ Բրիտանականը (1876 թվական), Գերմանականը (1871 թվական), Ֆրանսիականը (1852 թվական, երկրորդ կայսրություն. 1-ին Ֆրանսիական կայսրությունը գոյություն է ունեցել 1804-1815 թթ.):

1877 թվականին թուրքական սուլթանը ինքն իրեն շնորհեց «Օսմանների կայսր» տիտղոսը: Ավստրիան կայսրություն էր դեռևս 1804 թվականից, հենց Ավստրիական կայսրություն անունով: Իրականում Հաբսբուրգների գլխավորած գերմանա-ավստրիական կայսրությունը ուներ շատ ավելի հին պատմություն: Այն հայտնի էր որպես Գերմանական Ազգի Հռոմեական Սրբազան Կայսրություն՝ 962-1806 թթ., կամ 1-ին Ռայխ: 1867 թվականին Ավստրիան դարձավ երկմիասնական կամ դուալիստական կայսրություն՝ Ավստրո-Հունգարիա անունով:

Ռուսաստանը ինքն իրեն կայսրություն էր հռչակել դեռևս Պետրոս 1-ին Ռոմանով ցարի օրոք՝ 1721 թվականին:

1.2.Նոր ժամանակների միջազգային հարաբերություններ

Միջազգային հարաբերությունների զարգացումը արտաքին քաղաքականության գործնական իրագործումն է՝ որը շատ մեծ կախում ունի միջազգային ընդհանրություններից և կազմակերպություններից⁷:

⁷ Միջազգային հարաբերությունների զարգացումը, Ռուսաստանի Ժողովուրդի Արտաքին Կապուլտայտի, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2008, էջ՝ 16:

Միջազգային կազմակերպությունները միջկառավարական և ոչ կառավարական բնույթի մշտական միություններ են, որոնք ստեղծվում են միջազգային պայմանագրերի շնորհիվ, որպեսզի հեշտացնեն միջազգային խնդիրների լուծումը: Հնարավորինս ավելի արագ սկսեցին բացվել միջազգային կազմակերպություններ Երկրորդ Համաշխարհային պատերազմից հետո: Ներկա պայմաններում աշխարհում կա շուրջ 300 միջազգային կազմակերպություն և 2500 հասարակական⁸: Միջազգային կազմակերպությունները դրանք պետական միավորումներ են միջազգային իրավունքի և միջազգային պայմանագրի հիման վրա, որոնք համագործակցում են՝ քաղաքական, տնտեսական, մշակութային, գիտական, տեխնիկական, իրավական և այլ ոլորտներում, որտեղ կա այդ համակարգի անհրաժեշտությունը:

Սկսած XV դարից Եվրոպայում նոր համակարգի հիմքեր են ձևավորվում: Հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտները աստիճանաբար փոփոխությունների են ենթարկվում: Բուրժուական անհատականության՝ ինդիվիդուալիստի ի հայտ գալը նշանակում էր վտանգ ավանդական հասարակության համար՝ մարդկանց միջև իր հայրապետական ֆեոդալական կապերով, եկեղեցու անվիճելի հեղինակությամբ և միապետների աստվածային իրավունքով: Ըստ այդմ, դա մարտահրավեր էր նաև միջազգային հարաբերությունների ավանդական համակարգին, որտեղ միապետի կամքն ամեն ինչ էր, իսկ ժողովուրդների կամքը՝ ոչինչ:

Նոր ժամանակներում միջազգային հարաբերություններն առաջին անգամ դառնում են իսկապես գրոբալ: Միջազգային հարաբերությունների կառուցվածքն արմատական փոփոխություններ է կրել հատկապես Եվրոպայում: Մանր ֆեոդալական

---

⁸ Միջազգային հարաբերությունները նոր ժամանակներում, Ռուսո մեթոդիկ ծրագիր (կազմ.՝ Ա. Կարապետյան), Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2008, էջ՝ 16:

տիրակալությունները, ինչպես վիթխարի ֆեոդալական կայսրությունները, աստիճանաբար անցյալում մնացին և դրանք փոխարինվեցին ազգային պետություններով, որոնք դարձան նոր ժամանակի միջազգային հարաբերությունների հիմնական առարկան: Բայց Եվրոպայի այն ժամանակվա գերակայությունը հանգեցրեց նրան, որ միջազգային քաղաքականությունը փաստացի դարձավ եվրոպական քաղաքականության կցորդը: Աշխարհի ճակատագիրը իրականում որոշվել է եվրոպական մեծ տերությունների մի փոքր խմբի կողմից, մինչդեռ մյուս երկրներն ու ժողովուրդները պարզապես նրանց հեգեմոն նկրտումների առարկան էին:

Նոր դարաշրջանի նշան էր ազգային շահի սկզբունքի վերելքը, որը դրվեց որպես արտաքին քաղաքական գործունեության հիմք: Առաջ ազգեր չկային, չկար նաև ազգային շահ: Նոր ժամանակներում ազգային շահի գաղափարը վճռական բեկում է սահմանել միջազգային հարաբերությունների վերաբերյալ միջնադարյան հայացքների հետ, ըստ որոնց՝ պետական շահը (հասկացվում է որպես տոհմական շահ՝ համաձայն «Պետությունը ես եմ» հայտնի բանաձևի) ենթարկվել է որոշ վեհ նպատակների, ինչպիսիք են Սուրբ Գերեզմանի ազատագրումը և այլն: Այս բոլոր փոփոխությունները կապված էին եվրոպական առաջատար տերությունների սոցիալական կառուցվածքի փոփոխության հետ: Իշխանության եկած ազգային բուրժուազիան ձգտում էր իր ծառայության մեջ դնել ոչ միայն ներքին, այլև արտաքին քաղաքականությունը⁹:

Արմատապես փոխվել է նաև տնտեսական և ռազմական հզորության հարաբերակցությունը: Շատ հազարամյակների ընթացքում «միջազգային հարաբերությունների պատմությունը» զարգանում էր սխեմայով՝ սոված և աղքատ, բայց ռազմատենչ ցեղերը ոչնչացրեցին փայփայված մեծ քաղաքակրթությունները, իրենց թշնամիների տեղը գրավեցին շքեղ պալատներում:

Նոր դարաշրջանն առաջին անգամ ուղղակի և անմիջական կապ հաստատեց պետության տնտեսական զարգացման մակարդակի և նրա ռազմական հզորության մակարդակի և, հետևաբար, միջազգային ասպարեզում նրա ունեցած դերի միջև: Ավելին,

---

⁹ Միջազգային հարաբերությունները նոր ժամանակներում, Ուսումնական ծրագիր (կազմ.՝ Ա. Կարապետյան), Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2008, էջ՝ 18:

հենց Նոր դարում էր, որ պետությունը սկսեց ակտիվորեն օգտագործել տնտեսական լծակներն իր արտաքին քաղաքական նպատակներին հասնելու համար:

Նոր ժամանակների միջազգային համակարգի զարգացման փուլերից առաջինը Վեստֆալյան համակարգն էր, որը սկիզբ դրվեց 1648թ-ին համաեվրոպական երեսնամյա պատերազմի ավարտին՝ Վեստֆալյան հաշտության պայմանագրի կնքումով: Ստեղծվեցին որակապես նոր աշխարհակարգ և արժեքների նոր համակարգ: Վեստֆալյան համակարգին բնորոշ էին միմյանց մրցակից ու հաճախակի փոփոխվող քաղաքական դաշինքները, որն իր հերթին ապահովում էր ուժերի հավասարակշռվածության միջազգային համակարգի գոյությունը: Համակարգը գոյատևեց մոտ 150 տարի՝ ընդհուպ մինչև Ֆրանսիական մեծ հողափոխությունը և նապոլեոնյան պատերազմները:

Փետրվարյան հեղափոխությունը Ռուսաստանում և միջազգային իրավիճակի փոփոխությունը

1917 թվականի հունվարի 9(22)-ին բոլշևիկների կոչով երկրի մի շարք քաղաքներում տեղի ունեցան ցույցեր և քաղաքացիական գործադուլներ: Ամենախոշոր գործադուլը, որին մասնակցեց 145 հազար բանվոր, կայացավ Պետրոգրադում: Դա ինքնակալության դեմ զանգվածային գործողությունների և բաց քաղաքացիական պայքարի անցման սկիզբն էր: Կառավարությունը հեղափոխությունը կանխելու համար դիմեց ծայրահեղ միջոցների: Ընդդիմադիր կուսակցություններից միայն բոլշևիկների կուսակցությունն էր, որ զանգվածներին հետևողականորեն նախապատրաստում էր ինքնակալության դեմ վճռական մարտի:

Չնայած պատերազմի տարիներին բոլշևիկների նկատմամբ ցարիզմի կիրառած ոստիկանական տեռորին, լենինյան կուսակցությունը շարունակում էր վճռական դեր խաղալ՝ զանգվածներին նախապատրաստելով հեղափոխության: 1917 թվականի սկզբին բոլշևիկների կուսակցության շարքերում կար 24 հազար անդամ: 1916 թվականի նոյեմբերից Պետրոգրադում նոր կազմով (Ալեքսանդր Շլյապնիկով, Պյոտր Զալուցկի, Վյաչեսլավ Մոլոտով) գործունեությունը վերսկսեց ՌՄԴԲԿ ԿԿ ռուսական բյուրոն, որը մշտական կապ էր պահպանում Վլադիմիր Լենինի և Կենտկոմի արտասահմանյան

բյուրոյի հետ: Ուժեղացավ կապը տեղական կազմակերպությունների հետ: Փետրվարի 17 (մարտի 2)-ին, բոլշևիկների ղեկավարությամբ գործադուլ արեցին Պուտիլովյան գործարանի բանվորները: Գործարանի վարչությունը որոշեց ամսի 22-ին փակել գործարանը: Պետրոգրադի բոլշևիկյան կոմիտեն (Ալեքսանդր Սկորոխոդով, Կիրիլ Շուտկո, Նիկոլայ Տոլմաչև և ուրիշներ) բանվորներին կոչ արեց ամսի 23-ը (մարտի 8-ը)՝ կանանց միջազգային օրը, նշել քաղաքացիական միտինգներով: Դեպի քաղաքի կենտրոն շարժվող պուտիլովյան բանվորների ցույցին միացան մյուս գործարանների բանվորները: Հաջորդ օրը գործադուլավորների թիվը հասավ 214 հազարի:

Փետրվարի 25 (մարտի 10)-ին շարժումը վերաճեց ընդհանուր քաղաքացիական գործադուլի: Երեկոյան Պետրոգրադի շրջանի հրամանատար գեներալ Խաբալովը Նիկոլայ II-ից հրաման ստացավ՝ «Վերջ տալ անկարգություններին»: Պետրոգրադ բերվեցին լրացուցիչ զորամասեր: Փետրվարի 26 (մարտի 11)-ին քաղաքի մի շարք շրջաններում տեղի ունեցան արյունալի ընդհարումներ: Փետրվարի 27 (մարտի 12)-ին համընդհանուր քաղաքացիական գործադուլը վերաճեց զինված ապստամբության: Երեկոյան ապստամբած ժողովրդի կողմն անցած զինվորների թիվն անցավ 66 հզ-ից: Ապստամբները գրավեցին կամուրջները, կայարանները, հեռագրատունը, գլխավոր փոստը, գլխավոր զինանոցը, գրավեցին մի շարք կառավարական հիմնարկներ, զինաթափեցին ոստիկանությանը, ձերբակալեցին ցարական մինիստրներին, վարչական կարևոր պաշտոններ զբաղեցնող գեներալների, բանտերից ազատեցին քաղաքական բանտարկյալներին: Հեղափոխությունը մայրաքաղաքում հաղթանակ տարավ:

Առաջին համաշխարհային պատերազմը և միջազգային հարաբերությունները

Առաջին համաշխարհային պատերազմի նախօրյակին և ընթացքում ռազմաքաղաքական խմբավորումներն իրենց և հակառակորդ տերությունների քաղաքացիներից կազմակերպում էին կամավորական-աշխարհագորային ստորաբաժանումներ: Այդ նպատակի համար չէին խնայվում ո՛չ ֆինանսական, ո՛չ էլ բարոյական ու քաղաքական բնույթի խոստումներ:

1914 թ. ցարական Ռուսաստանի և Ֆրանսիայի կառավարող շրջանները կոչով դիմեցին հայերին. եթե հայերը կամավորական ջոկատներ կազմեն՝ ֆրանսիական և

Ռուսական գործերի կազմում Թուրքիայի դեմ կռվելու համար, ապա Կիլիկիան և Արևմտյան Հայաստանն ինքնավարություն կստանան՝ Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի հովանավորության ներքո: Բազմաթիվ հայեր աշխարհի տարբեր կողմերից եկան Կովկաս (Թիֆլիս՝ կամավորական ջոկատների հավաքատեղին), Կիպրոս (Կիլիկիայի Հայկական լեգեոնի հավաքատեղին): Ամերիկահայ կամավորները (հրամանատար՝ Ալեքսանդր Մնացականյան) մեծ դժվարությամբ կտրեցին Ատլանտյան օվկիանոսը, եկան Արիանդելսկ-Պետրոգրադ, այնտեղից էլ՝ Կովկաս:

Հայերը գործուն մասնակցություն են ունեցել ինչպես Առաջին Համաշխարհային, այնպես էլ նրա ավարտից հետո մինչև 1920 թ. վերջերը պատերազմական տարբեր ռազմաբեմերում տեղի ունեցած մարտական գործողություններին: Միայն 1914-1915 թթ. Թուրքիայում բնակվող շուրջ 3 միլիոն հայերից բնակ գորակոչվեցին ավելի քան 300 հազար հայ երիտասարդներ, որոնք նախ՝ օգտագործվեցին աշխատանքային գումարտակներում, ապա՝ համարյա ամբողջովին ոչնչացվեցին թուրքերի կողմից:

Հայ ժողովուրդը ակտիվ մասնակցությունը Առաջին համաշխարհային պատերազմին, մեծ զոհողությունների գնով զգալի ավանդի ներդրումը Ռուսաստանի և ամբողջ Անտանտի հակառակորդ Թուրքիայի դեմ տարած հաղթանակում քաղաքական լուրջ պատճառներով ըստ արժանվույն չփոխհատուցվեց: Այնուամենայնիվ, հայ ժողովրդի զավակների արժանահիշատակ մասնակցությունը գրեթե բոլոր ռազմաճակատներում և տարբեր զորատեսակների կազմում ընթացած մարտական գործողություններին, ինչպես Ռուսական կայսրության, այնպես էլ նրա դաշնակից երկրների բանակների կազմում՝ նպաստեց հայկական ռազմական ուժերի ստեղծմանը և քսաներորդ դարի երկրորդ տասնամյակում հայկական պետականության վերականգնմանը: Հայ ժողովրդի քաջարի զավակները իրենց մարտական հմտությամբ և հերոսական սխրանքներով հարստացրել են հայ ժողովրդի փառավոր մարտական ավանդույթները:

Բաթումի պայմանագիր

Տեղյակ չլինելով Բաթումիում ընթացող դիվանագիտական գործընթացներից՝ 1918թ Մայիսի 28-ին Հայաստանը հռչակեց իր՝ անկախությունը:

Բաթումի պայմանագիրը, որը տեղի է ունեցել 1918 թվականին այսպես կոչված հաշտության և բարեկամության պայմանագիր էր Օսմանյան կայսերական կառավարության և հայկական գավառների գերագույն և միակ իշխանության անունից, Թիֆլիսի Հայոց Ազգային Խորհրդի միջև, կնքվել է հունիսի 4-ին Բաթումում:

Թուրքիայի կառավարության անունից պայմանագիրը ստորագրել են Խալիլ բեյը, Վեհիբ Մեհմեդ փաշան, հայկական գավառների գերագույն և միակ իշխանության անունից Ալեքսանդր Խատիսյանը, Հովհաննես Քաջազունին, Մ. Պապաջանովը: Պայմանագիրը պարտադրված ակտ էր ռազմական գերակշռություն ունեցող Թուրքիայի կողմից և ստորագրվել է Անդրկովկասում թուրքերի հարձակման պայմաններում:

Բաթումի պայմանագիրը բաղկացած էր 14 հոդվածից: Առաջին հոդվածով հռչակվում էր «խաղաղություն և հարասն բարեկամություն» երկու կառավարությունների միջև: 2-րդ հոդվածով որոշվում էր Օսմանյան կայսրության և Վրաստանի, Հայաստանի ու Ադրբեջանի միջև սահմանը, ըստ որի Հայաստանի Հանրապետության տարածքը պարփակվում էր Երևանի գավառի մի մասով և հարակից մի քանի շրջաններով՝ ընդհանուր առմամբ 10 հազար կմ քառակուսի տարածությամբ: 4-րդ հոդվածով նախատեսվում էր Թուրքիայի ռազմական օգնությունը, եթե Հայաստանի Հանրապետությունը խնդրեր նրանից՝ «երկրի ներսում կարգն ու հանգստությունն ապահովելու համար»: Այս հոդվածը հնարավորություն էր ընձեռնում Թուրքիային՝ ցանկացած առիթն օգտագործել Հայաստանը գավթելու համար:

5-րդ հոդվածով Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը պարտավորվում էր թույլ չտալ իր տարածքում հակաթուրքական զինված խմբերի կազմավորում: 6-ից 10-րդ հոդվածները հիմնականում ուղղված էին Հայաստանում իսլամադավան բնակչության իրավունքների պաշտպանությանը, երկաթուղիների օգտագործման, փոստ-հեռագրային հարցերին:

11-րդ հոդվածով Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը պարտավորվում էր պայմանագրի ստորագրումից հետո անհապաղ դուրս բերել Բաքվից իր բոլոր զինված ուժերը: Բրեստի հաշտության պայմանագրի այն բոլոր հոդվածները, որոնք չէին հակասում Բաթումի պայմանագրին, մնում էին ուժի մեջ (հոդված 12-րդ): Պայմանագրի վավերացման պայմանները սահմանվում էին 14-րդ հոդվածով:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ուսումնասիրությունների և վերլուծությունների արդյունքում հանգել ենք հետևյալ եզրահանգումներին.

Սկսած XV դարից Եվրոպայում նոր համակարգի հիմքեր են ձևավորվում: Հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտները աստիճանաբար փոփոխությունների են ենթարկվում: Բուրժուական անհատականության՝ ինդիվիդուալիստի ի հայտ գալը նշանակում էր վտանգ ավանդական հասարակության համար՝ մարդկանց միջև իր հայրապետական ֆեոդալական կապերով, եկեղեցու անվիճելի հեղինակությամբ և միապետների աստվածային իրավունքով: Ըստ այդմ, դա մարտահրավեր էր նաև միջազգային հարաբերությունների ավանդական համակարգին, որտեղ միապետի կամքն ամեն ինչ էր, իսկ ժողովուրդների կամքը՝ ոչինչ:

Նոր ժամանակներում միջազգային հարաբերություններն առաջին անգամ դառնում են իսկապես գլոբալ: Միջազգային հարաբերությունների կառուցվածքն արմատական փոփոխություններ է կրել հատկապես Եվրոպայում: Մանր ֆեոդալական տիրակալությունները, ինչպես վիթխարի ֆեոդալական կայսրությունները, աստիճանաբար անցյալում մնացին և դրանք փոխարինվեցին ազգային պետություններով, որոնք դարձան նոր ժամանակի միջազգային հարաբերությունների հիմնական առարկան:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Միջազգային հարաբերությունները նոր ժամանակներում, Ուսումնական ծրագիր (կազմ.՝ Ա. Կարապետյան), Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2008,
2. Международные отношения в эпоху Наполеоновских войн,
3. А.В. Ревякин, История международных отношений в новое время, М., 2004,
4. Г. Никольсон, Дипломатическое искусство, М., 1962:

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

10-ԸՆԴՀԱՄԱՐԱՆ

ԴԱՍԻ ՊԼԱՆ

Առաջին- դասի թեման

Նոր հաստատության հիմնումը: Արտաշես I

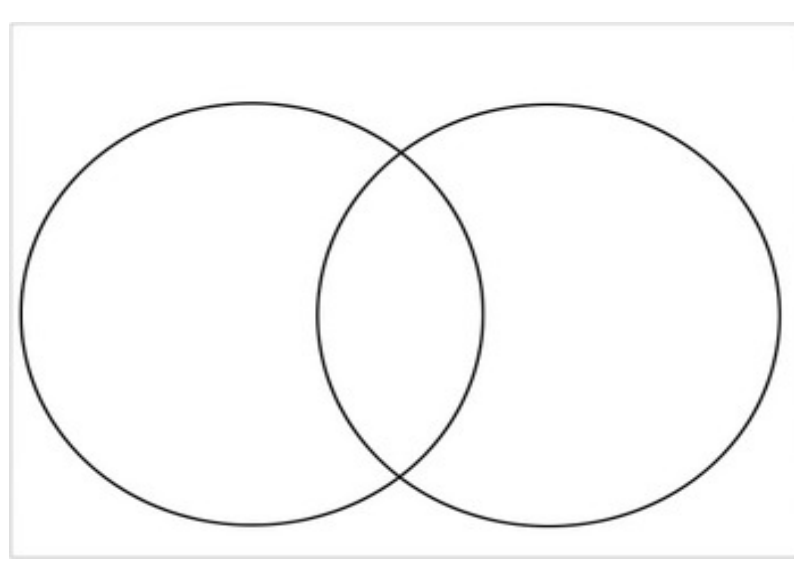
Երկրորդ-դասի նպատակը և խնդիրները

Նպաստել Մեծ Հայքի Արտաշեսյանների թագավորության վերաբերյալ գիտելիքների ձեռքբերմանը, թագավորության կարևոր փաստերը, իրադարձությունները, նշանավոր արքաների գործունեությունը բացատրելու, վերլուծելու, մեկնաբանելու, համեմատելու, համադրելու, վերաբերմունք արտահայտելու, գնահատելու, արժևորելու կարողությունների զարգացմանը:

Երրորդ-դասի ընթացքը

1. Կազմակերպչական մաս (աշակերտների հաճախումների հաշվում)
2. Դասահարցում-ֆրոնտալ հարցումների միջոցով ամբողջացնել դասանյութի հիմնական խնդիրներն ու ուղղությունները օգտագործելով տվյալ ժամանակաշրջանի և նյութի համապատասխան քարտեզներ, նկարներ, աղյուսակներ:

Քարտեզի վրա ցույց տալ Մեծ Հայքի Արշակունյաց թագավորության սահմանները: Նկարներով ցույց տալ Արտաշեսյան արքայատոհմի ներկայացուցիչներին մասնավորապես Արտաշես I-ին: Անդրադառնալ հույն պատմիչ Մեգառիտի «Անտիկ քաղաքակրթություն» աշխատությանը, ապահովվել մինչ առարկայական կապը: Այնուհետև անհատական հարցումների միջոցով 1-3 աշակերտ ներկայացնել դասանյութն ամբողջությամբ: Պարապմունքի վերջում աշակերտներին բաժանել խմբերի և քննարկել Արտաշես I-ի և հունական քաղաք պետությունների կառավարման համակարգը: Վեճի դիսկուսիոն:

Չորրորդ նոր նյութի հաղորդումը

Ա. Դասի թեման- Հայաստանը աշխարհակալ պետություն: Տիգրան II Մեծ

Բ. Հաղորդման նպատակը- Ներկայացնել Տիգրան Մեծի ռազմաքաղաքական հաջողությունները: Աշխարհակալ տերության ստեղծման նպատակը և իմաստը: Վեր հանել հայրենասիրության և ազգասիրության վեհ գաղափարները.

Գ. Տնային առաջադրանքներ-սովորել տեքստը, պատասխանել աշխատանքային տետրերում զետեղված համապատասխան թեմայի հարցերին, պատրաստել փոքրիկ զեկուցումներ կամ հաղորդումներ Տիգրան Մեծի և նրա աշխարհակալ տերության վերաբերյալ, լրացնել Տիգրան Մեծի նվաճումների աղյուսակը:

Տարեթիվ	Նվաճված տարածք

Դ. աշակերտների գնահատում

Կազմեց՝ Ծովագյուղի Մուրացանի անվան միջնակարգ դպրոցի պատմության ուսուցիչ՝ Վ. Ժ. Մարգարյանը